

науч. конф., посвящ. 70-летию Великой Победы над немецким фашизмом и японским милитаризмом : в 2 ч. / под ред. Е. В. Дроботушенко. – Чита, 2015.

21. *Хисамутдинова, Р. Р.* Деятельность РПЦ в годы Великой Отечественной войны на территории Чкаловской области / Р. Р. Хисамутдинова // Оренбуржье в защите Отечества. – Оренбург, 1995.

22. *Потапова, А. Н.* Религиозная политика Советского государства и ее осуществление на Южном Урале в 1941–1958 гг. : дис канд. ист. наук. / А. Н. Потапова. – Оренбург, 2004.

23. *Потапова, А. Н.* Правовое регулирование деятельности уполномоченных Совета по делам Русской православной церкви в 1944–1948 гг. (на материалах Южного Урала) / А. Н. Потапова // Изв. Оренбург. гос. аграр. ун-та. – 2013. – № 6 (44). – С. 244–247.

24. *Потапова, А. Н.* Патриотические обращения руководителей религиозных объединений на начальном этапе Великой Отечественной войны / А. Н. Потапова // Великая Отечественная война – героическая и трагическая страницы в истории советского народа : Междунар. науч. конф., Оренбург, 14–15 июня 2016 г. : сб. ст. – Оренбург, 2016.

25. Известия. – 1943. – 3 мар.

26. *Хисамутдинова, Р. Р.* Антирелигиозная пропаганда среди населения Чкаловской области накануне Великой Отечественной войны / Р. Р. Хисамутдинова // Христианство и ислам на рубеже веков : материалы Всерос. науч.-практ. конф., Оренбург. – Оренбург, 1998.

27. *Друнина, Ю. В.* За минуту до боя / Ю. В. Друнина. – М., 2012.

А. Г. Цымбал

ПАЛЕССЕ Ё ПАЛІТЫЦЫ ПОЛЬСКІХ УЛАД (1921–1939) У АДЛЮСТРАВАННІ ПОЛЬСКАЙ ГІСТАРЫЯГРАФІІ

Асаблівасці палітычнага, сацыяльна-эканамічнага становішча Палескага рэгіёна ў складзе міжваеннай польскай дзяржавы заўсёды выклікалі навуковы інтарэс у даследчыкаў. Палескае ваяводства II Рэчы Паспалітай разглядалася як адзін з самых цывілізацыйна адсталых рэгіёнаў краіны і асацыявалася з беднасцю польскіх «крэсаў», непраходнымі балотамі і з «тутэйшым» насельніцтвам з невыразнай нацыянальнай самасвядомасцю. Падобная абасобленасць гэтых тэрыторый рабілі іх аб'ектам вывучэння і распрацоўкі планаў па каланізацыі і аб'яднанні Палесся з рэштай Польшчы яшчэ ў міжваенны перыяд [1]. Ужо з першых год існавання II Рэчы Паспалітай улады і навукоўцы звярталі пільную ўвагу на ўсходнія землі, рыхтуючы аналітычныя матэрыялы і распрацоўваючы палітычныя праграмы.

Так, нацыянальна-этнічную праблематыку заходнебеларускага рэгіёна вывучаў К. Сракоўскі [2]. Асабліва актывізавалася даследаванне беларускіх тэрыторый з сярэдзіны 1930-х гадоў. У спецыяльна падрыхтаваным у 1935 г. выданні «Праблематыка ўсходніх зямель у святле непасрэднага назірання тэрыторыі» лічылася, што гэтыя землі Польшча здабудзе ў барацьбе з прыродай, а не праз крыўду нацыянальных меншасцей [3, арк. 11]. Нацыянальныя адносіны ў Заходняй Беларусі даследаваў С. Віславух [4]. Шмат увагі надавалася вывучэнню нацыянальнай праблематыкі і ідэнтычнасці палешукоў, падобнае даследаванне было падрыхтавана для Міністэрства вайсковых спраў [5]. Этнічныя працэсы на Палессі знаходзіліся ў цэнтры ўвагі Ю. Абрэнбскага [6].

Пасляваенны перыяд не прынёс усплеску вывучэння Палескага рэгіёна. Даследаванні ўсходніх зямель П Рэчы Паспалітай у ПНР былі абмежаваны, у першую чаргу, па прычыне ідэалагічных і цэнзурных установак улад. Асобныя аспекты нацыянальнай палітыкі закраналіся А. Хайноўскім [7], а найбольш вядомай працай з’яўляецца кніга Е. Тамашэўскага «3 гісторыі Палесся», прысвечаная сацыяльна-эканамічным адносінам [8].

Змена палітычнага рэжыму ў Польшчы ў канцы 1980-х гг., а таксама магчымасць навуковых пошукаў у беларускіх архівах стварылі новыя ўмовы для развіцця гістарычнай навукі, што абумовіла рост інтарэсу, у тым ліку да палескай праблематыкі. У выніку быў падрыхтаваны шэраг выданняў, дзе разглядаюцца разнастайныя аспекты гісторыі Палесся ў складзе П Рэчы Паспалітай.

Абагульняючым выданнем, якое дазваляе стварыць поўнае ўражанне аб становішчы Палескага рэгіёна ў складзе польскай міжваеннай дзяржавы, стала праца В. Слешыньскага «Палескае ваяводства» [9]. Аўтар хоць і адмаўляе выкарыстанне палонацэнтрычнага падыходу на напісанне сваёй працы, але прызнаецца, што даследаванне на падставе крыніц адлюстроўвае выключна пункт гледжання польскай адміністрацыі. Гісторык спрабуе ацаніць прычыны і вынікі палітыкі мясцовых улад, раскрывае шматлікія аспекты ўмоў жыцця насельніцтва Палесся, якія раней не ўздымаліся ў гістарычнай навуцы. Паказаны геаграфічныя, кліматычныя ўмовы і прырода Палесся, працэсы стварэння вертыкалі ваяводскай адміністрацыі, насельніцтва рэгіёна, грамадска-палітычныя і рэлігійныя адносіны, гаспадарка, ахова здароўя, асвета, стан горада і вёскі, пытанні культуры і бяспекі. У цэнтры ўвагі таксама знаходзяцца планы польскіх улад па стварэнні польскага анклаву на Палессі. Паводле аўтара, ключавую ролю адыгрывала асоба і пасада ваяводы, менавіта асабістыя погляды кіраўнікоў мясцовых улад вызначалі лакальную палітыку [9, с. 42–47]. У кнізе прадстаўлены характарыстыкі асоб, якія займалі пасаду ваяводы ў міжваенны перыяд. Жыццю і дзейнасці палескага ваяводы В. Костэк-Бярнацкага таксама прысвечана манаграфія П. Ціхарацкага [10].

Галоўным пытаннем у дзейнасці польскіх улад на Палессі была нацыянальная структура насельніцтва, менавіта адносна невялікі працэнт палякаў у параўнанні з іншымі ўсходнімі ваяводствамі, а таксама вялікая

група «тутэйшага» насельніцтва з дакладна неакрэсленай нацыянальнай самасвядомасцю. Нацыянальная і сацыяльна-палітычная праблематыка знаходзілася ў цэнтры ўвагі П. Ціхарацкага [11; 12; 13]. Я. Мірановіча [14]. і В. Слешыньскага [15; 17].

Пры характарыстыцы нацыянальных груп на Палессі навукоўцамі сцвярджаецца, што феномен «тутэйшасці» паўстаў не без удзелу польскіх улад, якія імкнуліся падкрэсліць нацыянальную спецыфіку Палесся для рэалізацыі сваіх планаў [9] і дасягнуць нацыянальнай перавагі польскага элемента на гэтых землях. Польскае насельніцтва знаходзілася, пасутнасці, у прывілеяваным становішчы і павінна было адыграць ключавую ролю ў паланізацыі палешукоў.

Праваслаўная царква, да якой належала большасць насельніцтва, у планах польскіх улад разглядалася як перспектыўны інструмент у рэалізацыі асіміляцыйнай палітыкі. П. Ціхарацкі вызначае рэлігійны канфлікт на Палессі як адну з галоўных рыс, якія характарызуюць цывілізацыйнае аблічча Палесся. Традыцыйныя падзелы на праваслаўных і каталікоў ускладняліся місіянерскімі праграмамі Ватыкана, накіраванымі на стварэнне рэлігійных суполак усходняга абраду. Рэлігійная праблематыка ўключала справу выкарыстання беларускай і ўкраінскай моў у праваслаўнай царкве і імкненне польскай адміністрацыі да яе паланізацыі.

Нацыянальная структура знаходзіла сваё адлюстраванне ў сацыяльна-палітычным жыцці, у якім удзельнічалі польскія, беларускія, украінскія, рускія і яўрэйскія арганізацыі. Галоўны падзел праходзіў паміж польскімі арганізацыямі і прадстаўнікамі нацыянальных меншасцей, якія па-рознаму глядзелі на палітыку польскай дзяржавы. Лініі палітычных і нацыянальных падзелаў станавіліся крыніцай канфліктаў паміж сацыялістамі і камуністамі, украінцамі і рускімі, нацыянальнымі дэмакратамі і нацыянальнымі меншасцямі. Пospех і папулярнасць Беларускай сялянска-работніцкай грамады (БСРГ), па-меркаванні П. Ціхарацкага, абумоўлены зваротам да актуальных праблем насельніцтва: асадніцтва, зямельнай рэформы, рэвіндыкацыі царкоўных уладанняў, беларускамоўнай асветы і інш. Адносна пытання ўплыву камуністаў на паўстанне і дзейнасць Грамады аўтар сцвярджае яе аўтэнтычны характар, абумоўліваючы гэта малалікасцю КПЗБ [11, с. 215], нягледзячы на вялікія сімпатыі мясцовага насельніцтва да левых рухаў. У цэлым улады, па меркаванні гісторыка, спраўляліся з нейтралізацыяй камуністычнай пагрозы [13, с. 249].

Пытаннем, ці былі шансы на сапраўднае паразуменне і нармальныя адносіны паміж палякамі і дзяржавай, з аднаго боку, і некалькімільённымі славянскімі меншасцямі – з другога, задаецца і Е. Мірановіч. Акрамя дэталёвага аналізу канцэпцый нацыянальнай палітыкі, аўтар канцэнтруе ўвагу на этапе фармуліроўкі планаў, пошуку аргументаў і падстаў адносін улад да беларусаў і ўкраінцаў. У выніку, па меркаванні даследчыка, памкненні беларусаў да культурнай аўтаноміі разбіліся аб польскія нацыянальныя інтарэсы, вызначаныя ў катэгорыях інкарпарацыянізму [14, с. 280–281].

Не менш складаным ва ўсё больш набіраўшай аўтарытарныя і нацыяналістычныя рысы польскай дзяржаве было становішча яўрэяў, у выпадку якіх дзяржава не праводзіла выразнай асіміляцыйнай палітыкі, але рост антысеміцкіх настрояў у грамадстве прыводзіў да масавых праяў гвалту, як гэта адбылося ў Брэсце ў 1937 г. Па меркаванні В. Слешыньскага, у інтарэсах дзяржавы было, каб грамадская агрэсія, напрыклад, у рамках камуністычнага і сацыялістычнага рухаў, была накіравана супраць яўрэяў, а не іншых грамадзян ці дзяржаўнай улады [15, с. 8].

З нацыянальнай праблематыкай шчыльна звязаны і пытанні асветы. Найбольш грунтоўнай працай, прысвечанай функцыянаванню сістэмы адукацыі на Палессі, з’яўляецца праца А. Смалярчыка [16]. Аўтар уздымае шэраг галоўных пытанняў, якія ляжаць у цэнтры даследаванняў школьніцтва на Палессі: ці імкнуліся польскія ўлады праз павелічэнне колькасці школ узмацніць польскую прысутнасць на гэтых землях, ці прывяло пашырэнне двухмоўных школ да абмежавання школьніцтва нацыянальных меншасцей, ці выкарыстоўвалася школа польскімі ўладамі для барацьбы з камуністычным уплывамі і ці існавалі альтэрнатывы для насельніцтва Палесся, акрамя камуністычнага руху. П. Ціхарацкі падкрэслівае, што ўлады шмат інвеставалі ў развіццё адукацыі, каб рэалізаваць адразу дзве мэты – ліквідацыю непісьменнасці і асіміляцыю няпольскага насельніцтва.

В. Слешыньскі піша, што авалоданне польскай мовай стварала новыя магчымасці для сацыяльнага росту моладзі [15, с. 205]. Нягледзячы на афіцыйныя лозунгі аб дзяржаўным выхаванні, менавіта Палессе дзякуючы сістэме адукацыі павінна было ператварыцца ў землі з дамінаваннем польскага элемента [17, с. 188].

Што датычыцца вынікаў польскай палітыкі на Палессі, то, напрыклад, П. Ціхарацкі пазбягае адназначных ацэнак магчымых перспектываў і дасягненняў. Ваенная мабілізацыя, якая пачалася з сакавіка 1939 г., прайшла паспяхова, і палескія вайсковыя часці добра выканалі свой абавязак у польска-нямецкай вайне, што пацвярджае водгук насельніцтва на патрыятычныя заклікі дзяржавы, але сітуацыя цалкам змянілася пасля 17 верасня 1939 г. [11, с. 435–436]. У сваю чаргу, В. Слешыньскі больш катэгарычна сцвярджае, што асіміляцыйная палітыка польскіх улад правалілася і не дасягнула сваіх мэт. У верасні 1939 г. наступіў «канец польскіх крэсаў», што пацвярджаецца рэакцыяй насельніцтва Палесся на прыход Чырвонай арміі [9, с. 307–308].

Польскія аўтары дэманструюць розныя падыходы да вывучэння праблематыкі ўсходніх зямель II Рэчы Паспалітай. Напрыклад, А. Смалярчык адкідае польскацэнтрычныя тлумачэнні і адзначае, што асвятленне падзей выключна праз прызму польскай адміністрацыі не з’яўляецца поўным і аб’ектыўным. Наадварот, менавіта праз вывучэнне палітыкі дзяржаўных улад пабудаваны працы В. Слешыньскага, у якіх гучаць пэўныя каланіяльныя ноты. Аўтар карыстаецца тэрмінам «крэсы» адносна ўсходніх ваяводстваў II Рэчы Паспалітай, а ў працах фактычна супрацьпастаўляюцца польская адміністрацыя, якая нясе асвету, цывілізацыйны і эканамічны прагрэс для

«тутэйшага» насельніцтва, і польская дзяржава, якая імкнецца абараніць сябе. Мясцовае насельніцтва не выступае суб'ектам жыцця на Палессі, а толькі аб'ектам палітыкі польскіх улад.

Такім чынам, з канца 1980-х гг. польская гістарыяграфія Палесся зрабіла значны крок наперад. Падрыхтаваны шэраг грунтоўных прац, прысвечаных розным аспектам жыцця Палескага рэгіёна ў міжваенны перыяд, уведзена ў навуковы зварот значная колькасць новага факталагічнага матэрыялу з беларускіх архіваў. Метадалагічна большасць прац пабудавана на аснове аналізу падыходаў улад і рэалізацыі дзяржаўнай палітыкі ў рамках «крэ-савай» парадыхмы, на падставе чаго можна сцвярджаць, што ў польскай гістарыяграфіі да цяперашняга часу недастаткова прысутнічае «голас» тых, на каго была накіравана асіміляцыйная палітыка міжваеннай польскай дзяржавы.

ЛІТАРАТУРА

1. *Tillinger, T.* Polesie – jako teren kolonizacyjny / T. Tillinger // Polska Wschodnia. – 1930. – № 2. – S. 20–22.
2. *Srokowski, K.* Sprawa narodowościowa na Kresach Wschodnich / K. Srokowski. – Kraków, 1924. – 56 s.
3. Archiwum Akt Nowych. – Syg. 946.
4. *Wyslouch, S.* Stosunki narodowościowe na terenie województw wschodnich [Wilno 1939/40] / S. Wyslouch; red. N. Iwanow. – Warszawa : Studium Europy Wschodniej, 2013. – 303 s.
5. Centrlnе Archiwum Wojskowe. – Syg. I.303.4.5094.
6. *Obrębski, J.* Polesie. Studia etnosocjologiczne / J. Obrębski; pod. red. A. Engelking. – Warszawa : Studium Europy Wschodniej, 2007. – 576 s.
7. *Chojnowski, A.* Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939 / A. Chojnowski. – Wrocław ; Warszawa : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. – 262 s.
8. *Tomaszewski, J.* Z dziejów Polesia 1921–1939 ; zarys stosunków społeczno-ekonomicznych / J. Tomaszewski. – Warszawa : Państwowe Wydawn. Naukowe, 1963. – 208 s.
9. *Śleszyński, W.* Województwo poleskie / W. Śleszyński. – Kraków : AVALON, 2014. – 336 s.
10. *Cichoracki, P.* Droga ku anatemie. Waclaw Kostek-Biernacki (1884–1957) / P. Cichoracki. – Warszawa : IPN, 2009. – 496 s.
11. *Cichoracki, P.* Województwo poleskie 1921-1939 : z dziejów politycznych / P. Cichoracki. – Łomianki : Wydawnictwo LTW, 2014. – 477 s.
12. *Cichoracki, P.* Polesie nieidyliczne. Zaburzenia porządku publicznego w województwie poleskim w latach trzydziestych XX wieku / P. Cichoracki. – Łomianki, 2007. – 298 s.
13. *Cichoracki, P.* Komuniści na Polesiu w latach 1921–1939 / P. Cichoracki. – Łomianki, 2016. – 272 s.

14. *Mironowicz, E.* Białorusini i Ukraińcy w polityce obozu piłsudczykowskiego / E. Mironowicz. – Białystok : Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, 2007. – 293 s.
15. *Śleszyński, W.* Zajścia antyżydowskie w Brzesciu nad Bugiem 13 maja 1937 roku / W. Śleszyński. – Białystok, 2004. – 135 s.
16. *Smolarczyk, A.* Szkolnictwo powszechne i oświata pozaszkolna w województwie poleskim w latach 1919–1939 / A. Smolarczyk. – Warszawa : ASPRA, 2014. – 560 s.
17. *Śleszyński, W.* Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej / W. Śleszyński. – Warszawa : Rytm, 2007. – 408 s.

Е. А. Шаркова

СОЗДАНИЕ ПЕРВЫХ ВОСПИТАТЕЛЬНО-ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ КОЛОНИЙ НА ТЕРРИТОРИИ БЕЛАРУСИ: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

В пенитенциарной системе Российской империи до середины XIX в. отсутствовал не только урегулированный порядок и условия исполнения наказаний в отношении несовершеннолетних правонарушителей, но и не было специальных исправительных учреждений для их содержания. Подростки со взрослыми преступниками содержались вместе в одинаковых условиях, наравне с ними входили в этапные партии, испытывая при этом всевозможные унижения, страдания и лишения. Кроме того, российское законодательство долгое время даже не знало понятия несовершеннолетнего преступника как субъекта уголовно-правовых отношений. Впервые в качестве специального субъекта уголовной ответственности и наказания *малолетний преступник* закрепляется в Артикуле воинском 1715 г. Однако документ не раскрывает возрастную характеристику, по достижении которой малолетний преступник (или как там сказано *младенец*) должен нести ответственность перед государством и может быть подвержен наказанию.

Впоследствии решение этого правового вопроса нашло отражение в постановлении Сената от 10 марта 1765 г., утвержденном указом Екатерины II 26 июня, где было закреплено: «...по уголовным делам совершенный возраст считать 17 лет; ранее этого возраста пыток не производить, а по исследовании представлять Сенату, которые преступники будут менее 17 лет и смертной казни не заслуживают, а только телесное наказание, тех без представления в Сенат наказывать от 15 до 17 лет плетью, от 10 до 15 лет – розгами, десяти же лет и меньше отдавать для наказания отцам, матерям или помещикам» [1, с. 413].

Дальнейшее развитие институт уголовной ответственности несовершеннолетних получил в Уложении о наказаниях уголовных и исправительных в редакции 1845 г. Понятием *несовершеннолетние* определялась категория лиц